

Psicologia comunitària i problemes socials

Marcel Balasch Domínguez
Aleix Causa Bofill
Juan Herrero Olaizola
Constanza Jacques Aviñó
Marisela Montenegro Martínez
Gonzalo Musitu Ochoa
Israel Rodríguez Giralt

PID_00148791

Material docent de la UOC

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Marcel Balasch Domínguez

Llicenciat en Psicologia per la Universitat Autònoma de Barcelona i diploma d'estudis avançats (DEA) en el marc del doctorat de Psicologia Social per aquesta mateixa universitat. És coautor del material didàctic *Psicologia social dels problemes socials* de la llicenciatura de Psicologia de la UOC. Col·laborador docent en diverses assignatures dels Estudis de Psicologia de la UOC, en particular, de l'àrea d'Intervenció Social. Ha participat en diversos projectes d'intervenció social i ha portat a terme recerques vinculades a l'àmbit de la inserció socio-laboral.

Aleix Causa Bofill

Psicòleg social i màster en Investigació social per la Universitat Autònoma de Barcelona. Fundador i codirector des de l'any 2005 d'Spora Sinergies, spin-off del Parc de Recerca de la UAB. Ha dirigit diversos estudis sobre salut mental, aconseguint l'obtenció del Premi Dins 2010 a la investigació per a la inserció laboral de persones amb discapacitat.

Juan Herrero Olaizola

Doctor en Psicologia Social i professor de Psicologia comunitària a la Universitat d'Oviedo. Entre la seva activitat investigadora destaca el seu interès per l'anàlisi de la influència del suport social en l'ajust biopsicosocial i el paper de la comunitat en la salut i el benestar.

Constanza Jacques Aviñó

Estudis de Psicologia a la Universitat Central de Xile amb especialització en social/comunitària. Màster en Intervenció social i sanitària en la comunitat a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). Té formació i experiència laboral en àrees de gènere, immigració, salut i drets sexuals i reproductius. Actualment està desenvolupant consultories en cooperació al desenvolupament per a incorporar la perspectiva de gènere en diferents projectes de salut.

Marisela Montenegro Martínez

Psicòloga per la Universitat Central de Veneçuela i doctora en Psicologia Social per la Universitat Autònoma de Barcelona. Professora del Departament de Psicologia Social, coordinadora del màster d'Intervenció psicosocial i membre del grup de recerca Fractalitats en Recerca Crítica d'aquesta mateixa universitat. S'ha interessat per les perspectives participatives en la intervenció social, i també pels processos d'acció col·lectiva per a la transformació social. Les seves publicacions s'emmarquen en les àrees de la psicologia social crítica, les metodologies qualitatives de recerca, els estudis de gènere, el fenomen migratori i la intervenció social.

Gonzalo Musitu Ochoa

Catedràtic de Psicologia Social de la Universitat de València. Ha treballat a Amèrica Llatina durant quatre anys en psicologia comunitària. Actualment, desenvolupa la seva tasca docent i investigadora a la Facultat de Psicologia d'aquella universitat, on imparteix les disciplines de Psicologia comunitària i Psicologia social de la família.

Israel Rodríguez Giralt

Doctor en Psicologia Social. Professor dels Estudis de Psicologia i Ciències de l'Educació de la UOC. Està especialitzat en participació ciutadana, moviments socials i acció col·lectiva.

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats pel professor: Israel Rodríguez Giralt (2011)

Primera edició: febrer 2011

© Aleix Causa Bofill, Marcel Balasch Domínguez, Juan Herrero Olaizola, Constanza Jacques Aviñó, Marisela Montenegro Martínez, Gonzalo Musitu Ochoa, Israel Rodríguez Giralt

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2011

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureca Media, SL

ISBN: 978-84-692-8562-6

Dipòsit legal: B-4.215-2011

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Introducció

Presentació de l'assignatura

Una de les anècdotes que van marcar la meva formació professional, en els primers treballs en intervenció social, va ser la que va succeir en una casa d'acollida per a nois i noies de 13 a 18 anys en situació de risc social. L'objectiu del centre era brindar un espai després de l'horari de col·legi perquè els adolescents –procedents de barris de recursos escassos– poguessin compartir el seu temps, entretenir-se, estudiar i berenar. Bàsicament, la idea era que no estiguessin sols al menjador de casa seva, que, en general, era al carrer. Doncs bé, una tarda xerràvem al pati al costat d'uns quants nois quan n'hi va haver un –un de prim i amb ulleres– que va proposar planejar un gran atracament i entrar a robar a una casa, tot això aprofitant la llei que empara els menors en matèria de justícia, assumpte que tots coneixien bastant bé. Així, els altres, entusiasmats i enmig de bromes, van començar a prendre's seriosament la possibilitat de planejar el robatori. La meva intervenció, en aquella trobada col·loquial, va mirar de ser tan pròxima i tan poc policial com vaig poder. Llavors vaig preguntar al noi de les ulleres si sabia quines conseqüències podia tenir fer aquest robatori, i després vaig dir al grup que la presó, tard o d'hora, era un lloc on podien anar a parar si és que es decidia l'activitat delictiva com a camí per a la supervivència. La meva intenció era avaluar altres alternatives laborals –que tampoc no eren gaires– per a obtenir diners considerant les opcions reals del seu entorn.

Us imagineu quina resposta vaig rebre? De primer, una mica d'atenció i, després, rialles de part del grup. L'autor del pla, que liderava la conversa, em va dir textualment i seriosament: "Allà, a la casa gran", referint-se a la presó, "hi ha el meu oncle, que és superfort i ha guanyat moltes baralles; si hi entro, em protegiria, o sigui que estaria amb el meu oncle i no em passaria res". Després, els altres van dir que a més tindrien sostre i menjar de franc, i avalaven així els possibles beneficis de ser a la presó. Dit altrament, el noi percebia que estaria més segur sent "a dins" que a fora, ja que es trobaria amb una persona que li mereixia tot el respecte per les gestes que havia fet, i que aquesta persona, d'altra banda, era una figura concebuda com a forta i protectora. Així mateix, els nois percebiem que les opcions laborals que els esperaven en el futur, com a sortides "decentes" i rendibles, eren escasses o, en els seus propis termes, gairebé innecessàries per a sobreviure.

Compartir aquesta experiència amb vosaltres és una manera interessant de començar l'assignatura i plantejar-nos algunes preguntes. Quin model de societat tenim i quin model de societat tenen d'altres? Com es concep el "càstig" en diferents grups socials i individus de diferents sectors? Fins a quin punt el/la psicòleg/a social és obert a la perspectiva de la comunitat on es fa la in-

tervenció i la considera? Què és realment beneficiós per a les persones? Qui ho decideix, el professional o la comunitat? Fins a quin punt posem la nostra visió i els nostres valors del món en els altres? Quantes bones intencions no cauen en un sac foradat si és que no atenem la diversitat d'experiències? Què és un *problema social*? Qui decideix el que és un problema social? Com s'ha de fer per a ser tan coherent i efectiu com es pugui en una intervenció? Com podem fer una intervenció social tan pròxima com sigui possible? En fi, no són preguntes fàcils de respondre.

La intenció d'aquesta assignatura és, almenys, oferir una sèrie de perspectives que abordin els problemes socials a fi que siguem conscients de la manera com actuem davant d'aquests problemes, compartir la possibilitat de reflexionar sobre els nostres propis models i creences, i també conèixer la diversitat teòrica i pràctica. En aquest sentit, l'assignatura pretén oferir informació i material per a aprofundir en el desenvolupament de l'àmbit social. Per a això, posem l'èmfasi en la psicologia comunitària, ja que la trajectòria que té en les accions socials brinda aportacions importants sobre mètodes d'intervenció social.

Sense cap dubte, el material acadèmic proporciona un bagatge intel·lectual indispensable per als professionals; no obstant això, considerem la rellevància de contribuir amb exemples pràctics que facilitin la comprensió del treball en el terreny. Encara que sereu vosaltres mateixos/es, amb les vostres particularitats, els qui marcareu una tendència i una manera d'operar, és fonamental que considereu les maneres i els posicionaments diversos que hi ha a l'hora d'abordar el que es considera un problema social.

Objectius de l'assignatura i primeres reflexions

L'objectiu de l'assignatura és oferir a l'alumnat una aproximació sobre els problemes socials i els diferents enfocaments que hi ha, tant des del pla teòric com des del pràctic. Es pot conèixer, doncs, la versatilitat que hi ha entorn de la manera d'afrontar una situació, la qual preveu un posicionament sobre la mateixa acció social i el rol professional.

Aquest material, si bé aporta un marc conceptual important, no fa una revisió exhaustiva dels estudis sobre problemes socials; més aviat proposa un escenari complex en què s'entremesclen mirades i experiències. Té, sobretot, la finalitat d'oferir eines per a analitzar i discutir els processos psicosocials que són presents en la noció de problemes socials i els àmbits d'actuació.

També s'aprofundirà en la psicologia comunitària i en els fonaments conceptuals més rellevants per a exercir la intervenció social. La psicologia comunitària té la particularitat de fer psicologia en diversos contextos i cultures, i és, doncs, una disciplina que remarca la capacitat i la necessitat de treballar amb altres sectors professionals i no professionals, i d'adaptar-se a diversos entorns. Per tant, ofereix una visió que aporta a l'acció social diverses òptiques que podria assumir el/la professional comunitari/a. Al seu torn, és important relaci-

onar l'estudi de les perspectives amb el desenvolupament d'aquest àmbit de la psicologia, i també considerar que hi pugui haver certes variacions en la manera de comprendre una acció comunitària.

A més, s'introdueix el tema de les tecnologies de la informació i el coneixement, i l'aparició de problemàtiques i sistemes nous dels entorns virtuals. La inclusió d'això en l'assignatura ofereix eines per a treballar sobre els escenaris emergents nous de les societats actuals i incloure l'anàlisi de la globalització i l'aparició d'agents socials nous en els processos de transformació social.

Reflexionem una mica...

En el context de les ciències socials, hi ha una diversitat àmplia a l'hora d'abordar els estudis socials i plasmar diferents estratègies d'intervenció. La psicologia social, per la seva banda, té la particularitat de comprendre la relació entre individu i societat, però no sempre des d'un acord teòric i metodològic que expliqui aquesta relació. La història i la construcció d'aquesta disciplina, amb l'aportació de diferents autors, han creat una pluralitat de pensaments i sistemes d'anàlisi sobre les pressuposicions conceptuals i pràctiques.

D'aquesta manera, els diversos coneixements que pertanyen a l'estudi dels fenòmens socials desenvolupen un cos de coneixement i mètodes d'intervenció que defineixen la construcció i les discussions dins d'una disciplina. Com assenyala Gil (2007), la possibilitat de coneixement es deriva tant de l'existència d'un objecte d'estudi com d'una manera concreta d'acostar-se a aquesta realitat. I per això les qüestions ètiques, els valors subjacents i la utilitat de les investigacions són qüestions que requereixen una presa de decisions i un posicionament del/la psicòleg/a social.

Aquesta diversitat de posicionaments en l'anàlisi de l'individu, les seves relacions i interaccions amb el medi, són decisives en el seu abordatge i, per tant, en la configuració mateixa d'un camp social determinat. És a dir, el mapa que tinguem sobre una realitat social i la manera en què el/la professional se situï des de la seva *expertesa* provocarà un impacte determinat i no un altre en una intervenció. Quan ens plantegem que hi ha un ordre social que s'ha de protegir per a mantenir els èxits dels valors dominants, confiarem que totes les nostres accions han d'anar dirigides a "conscienciar" i transformar els comportaments humans per a l'estabilitat d'aquest ordre. Si, en canvi, mirem de fer l'exercici de reconèixer la sèrie d'experiències i maneres de formular el benestar, necessitarem la col·laboració i la participació activa dels membres beneficiaris de la intervenció. Dit així, ens exigirà tenir una actitud flexible, incorporar una visió molt més complexa i la necessitat de desenvolupar habilitats per a reconèixer una alteritat, que de vegades fins i tot pot ser oposada al nostre enteniment. Amb tot, però, ni una cosa ni l'altra no sol ser tan puritana; sense adonar-nos-en, estem acostumats a tractar les coses des de "com han de ser" o des de com ens han dit que funcionen més bé.

En definitiva, el que vull transmetre és que, en una societat en què la pluralitat és una constant i en què s'han fet grans esforços per a reconèixer-la com a tal, és fonamental que siguem capaços d'identificar els nostres propis sistemes de creences i de valors, ja que qualsevol acció que emprenguem, per petita que sigui, no és exempta de les particularitats de la nostra biografia. D'aquesta manera, som nosaltres amb altres de diferents que fem treballs que, constantment, posen en dubte la idoneïtat de les nostres accions.

Sempre que deixem espai a aquesta reflexió.

1. Psicologia social, problemes socials i psicologia comunitària

Aquesta assignatura inclou dues grans àrees d'estudi: la psicologia dels problemes socials i la psicologia comunitària. A continuació, us expliquem breument de què tracten les dues línies de treball.

1.1. Psicologia social aplicada i problemes socials

Entrarem en matèria i, abans de tractar dels continguts de l'assignatura, farem un repàs breu de la psicologia social i l'aproximació que fa als problemes socials.

L'evolució històrica sobre les primeres idees que es van configurar entorn de la psicologia social brinda una sèrie d'exemples sobre les dificultats existents per a consensuar-ne la definició. Des del començament, la psicologia social s'ha caracteritzat pels conflictes entre diverses orientacions (Jiménez, 1987).

Des que es conforma la psicologia social com a cos de coneixement –i *se separa* de la sociologia i de la psicologia clínica (les explicacions de les quals es fonamentaven pels processos intrapsíquics)–, el seu desafiament va consistir en la necessitat de ser validada i reconeguda per la comunitat científica. Una línia fonamental del seu desenvolupament teòric es basava a aplicar el mètode propi de les ciències naturals i de caràcter reduccionista per a estudiar les conductes. Les crítiques sobre l'ambigüïtat i la desconfiança de certes explicacions psicològiques anteriors (com la de McDougell i la seva teoria innatista) van fer que els estudis de la disciplina (Skinner, Allport) es desenvolupessin des de la metodologia experimental en espais simulats i manipulant les variables que s'havien d'investigar. Aquestes posicions d'índole positivista i de caràcter empíric es van centrar a extreure teories, ser predicibles i obtenir el màxim control social possible.

Altres perspectives que es van desenvolupar posteriorment van qüestionar, en canvi, el caràcter manipulador de la psicologia social *de laboratori*, la intervenció de l'experimentador com a influent en els resultats, la falta d'intimitat dels voluntaris que hi participaven, la invalidesa d'aplicar les teories en altres contextos culturals, etc. L'apogeu d'altres posicionaments va ampliar la **varietat sobre la definició de la psicologia social**, la seva epistemologia i metodologia

d'estudi. En aquest sentit, autors com Gergen (1973) han defensat la necessitat de situar la psicologia social des de l'òptica històrica, i considerar així que les investigacions sobre els fenòmens psicosocials estan associades a moments i processos històrics determinats, la qual cosa comporta que els estudis tinguin un valor contextual.

La relació –entre ésser humà i entorn– continua essent el tema d'interès de la psicologia social. Posicions més contemporànies conceben que l'individu és constituent de l'ordre social i, per tant, inseparable entre si, i es comprèn l'estudi de les persones i la societat des d'una òptica política i transformadora de la realitat, l'objectiu de la qual és la llibertat social i individual, com és el cas de la **psicologia social crítica**. Entre un punt de vista i l'altre, hi ha diverses maneres de comprendre la interacció social i els fenòmens socials en general.

Els esdeveniments històrics de les primeres dècades del segle XX van provocar un gir sobre l'estudi i la capacitat pràctica de tractar dels fenòmens socials. Les conseqüències de la Segona Guerra Mundial, la crisi econòmica i altres canvis socials esdevinguts en la dècada de 1930 van provocar el desenvolupament d'una àrea de la psicologia social que pogués donar resposta a les emergències socials. El 1936, es va fundar la Society for the Psychology Study of Social Issues; entre els seus objectius fonamentals, hi havia la investigació i la intervenció dels problemes socials. Aquesta associació, formada per psicòlegs i professionals provinents d'altres disciplines, ha evolucionat fins a l'actualitat i continua tenint interès per l'aplicació de la investigació sobre els aspectes psicològics de qüestions socials importants, a les solucions de política pública.

La preocupació sobre els problemes socials, si bé es desenvolupen al final del segle XIX i al començament del XX, sorgeix des de la psicologia social, específicament en la dècada de 1970 amb el nom de **psicologia social aplicada**, producte d'una crisi forta que enfronta la disciplina. Els qüestionaments sobre la metodologia i el caràcter científic d'aquesta branca del coneixement van implicar els canvis i l'evolució respecte a la psicologia social experimental tradicional. La qüestió pràctica comença a tenir un valor per sobre la mera teoria, cosa que va començar a exigir als professionals la capacitat d'actuar davant de les demandes i els problemes socials de l'entorn. Es comença a desenvolupar així una psicologia social que havia de ser tan propera com fos possible al món social, en el qual es poguessin donar respostes als problemes socials en la mateixa realitat i no continuar un desenvolupament merament conceptual o acadèmic. Com diu Marín (1980, p. 172):

"El cambio observado en estos estudios sobre psicología social aplicada en comparación con los estudios tradicionales que llenan nuestros textos son el reflejo de la comprensión por parte del científico de que la conducta de un estudiante universitario de clase media en un laboratorio, no tiene mucha relación con la conducta del hombre de la calle y mucho menos con aquel individuo de países en desarrollo que vive en condiciones infrahumanas."

L'Escola de Chicago, per la seva banda, a la primera meitat del segle XX, va contribuir a generar una manera nova d'entendre les ciències socials, més interessada i compromesa en la solució dels problemes socials. S'entenia que el professional també era agent responsable del canvi social. Aquest compromís amb les reformes socials va ser acollit per diversos professionals, i també el qüestionament del model acadèmicista, experimental, i el posicionament des del qual se sostenia aquest model. Com assenyala Sánchez (2002), la crisi no era solament metodològica, sinó que posava en qüestió el paradigma; corrents com l'interaccionisme simbòlic o l'etnometodologia indueixen a una reconsideració del concepte de *psicologia social* i aporten, alhora, enfocaments subjectivistes nous per a investigar la realitat social.

Des de la mateixa versatilitat de perspectives –provinents de les ciències socials– hi ha diverses disciplines, a part de la psicologia social (com la sociologia, el treball social, l'educació o l'antropologia), que s'han ocupat dels problemes socials en un context determinat. El seu interès s'ha enfocat a abordar temes que, tradicionalment, han estat considerats problemàtics, com l'alcoholisme, la desocupació, les bandes juvenils, els fracassos acadèmics, la vellesa o la drogodependència. La preocupació sobre els problemes socials qüestiona el desenvolupament d'un coneixement netament acadèmic i exigeix "entrar" a la realitat social, participar-hi, conèixer cara a cara el que succeeix i que es plantejgin maneres que possibilitin afrontar els problemes que la població reclama com a tals.

Segons afirma Fisher (Sánchez, 2002), podem identificar dues raons que justifiquen la psicologia social aplicada:

- Tots els problemes humans tenen aspectes socials. Els problemes humans més seriosos (explosió demogràfica, pobresa, fanatisme, injustícia social, etc.) són primàriament socials, i involucren maneres més o menys complexes d'interacció social.
- Ens estem convertint en una "societat de serveis humans" en la qual cada vegada tenen més rellevància i interès la relació i els processos socials (com la comunicació, la negociació o la presa de decisions) i les actituds i conductes que promouen el benestar humà.

D'aquesta manera, el sistema d'articulació dels problemes i les maneres d'operar davant de les intervencions seran processos que variaran segons el vessant ideològic que hi hagi al darrere dels projectes psicosocials. Les posicions es distingeixen entre elles per la manera que tenen de concebre un problema social, per la visió de societat que tenen i pel posicionament davant del coneixement de la realitat. Això comporta haver d'adoptar diversos mètodes, estratègies i tècniques d'acció i determinar el lloc que ha d'ocupar el professional amb relació al problema en qüestió. Per exemple, no és el mateix tenir la convicció que es pot aprehendre la realitat i accedir-hi mitjançant un mètode

tode i a més pretendre neutralitat científica que, d'altra banda, creure que s'és responsable en la manera de concebre la realitat i que resulta inevitable no participar o fins incidir en la construcció del problema o de la mateixa acció.

Les preguntes fonamentals que podríem distingir, en una perspectiva o que determinaria una posició des dels corrents de la psicologia social aplicada, són les següents:

El nivell ontològic, que respondria a la qüestió següent: *què és l'ésser humà i com és?*

El nivell epistemològic, que respondria a la pregunta següent: *què podem conèixer i com coneixem el que coneixem?*, segons el punt de vista pres en el nivell anterior. Des d'aquest nivell, podem distingir dos grans discussions:

1) La que creu en l'objectivitat i en el qual la realitat és independent de l'observador que la descriu, en la idea de postular lleis universals a fi de predir i controlar.

2) La que postula que la realitat és producte d'un procés interpretatiu i constructivista; la realitat és possible construint-la mitjançant el llenguatge i és dependent de l'observador.

El nivell de paradigma que es configura a partir del nivell epistemològic, i que té a veure amb els principis o les idees fonamentals que expliquen la realitat o qualsevol unitat d'anàlisi. És un model.

El nivell metodològic, que respon a la pregunta següent: *com podem conèixer i quines tècniques es poden utilitzar per a això*. Tracta del procediment que usarem per a conèixer.

D'aquesta manera, podem comprendre, com assenyala Oskamp (1984), que la psicologia social aplicada recull certs aspectes de la psicologia social i els aplica de manera sistemàtica per a obtenir algun propòsit social. La psicologia aplicada estudia com s'ha de dur a terme aquesta aplicació, quins coneixements bàsics es poden utilitzar en cada context social problemàtic i de quina manera s'ha de fer una aplicació correcta d'aquests aspectes.

Per a Sánchez (2002, p. 21), les cinc bases de la psicologia social aplicada són les següents: "contribución a la solución de los problemas sociales, mejora del bienestar humano, conocimiento psicosocial, habilidad técnica y base valorativa cimentada en el compromiso con el bienestar subjetivos".

El concepte de **problema social** es relaciona amb la idea que el problema s'articula en l'àmbit social i relacional, que inclou un sistema o sector específic de la població i la responsabilitat del qual en l'abordatge és al seu torn col·lectiva.

1.2. Psicologia comunitària

La psicologia comunitària va néixer entre el final de la dècada de 1950 i el començament de la de 1960, com una actitud crítica, davant de les pràctiques psicològiques en l'àmbit clínic, que qüestionava el model psiquiàtric i les intervencions socials tradicionals. L'aposta que feia era formular accions que permetessin encarar els problemes socials amb respostes noves i més efectives.

L'origen d'aquesta especialització, procedent de la psicologia social aplicada, va adoptar característiques diferents segons el lloc geogràfic en què es va desenvolupar. Als Estats Units, neix com a resposta a l'àmbit de la salut mental; a Llatinoamèrica, en canvi, va tenir un motiu concomitant més polític i compromès amb les desigualtats socials; a Europa, per la seva banda, i específicament a Espanya, s'ha relacionat amb el desenvolupament dels serveis socials. Veureu amb més detall el recorregut històric de la disciplina en el mòdul "Psicologia comunitària i benestar social".

El que es pot assenyalar és que, tal com diu Martínez (1998), el paradigma emergent de la psicologia comunitària va sorgir com un model interdisciplinari alternatiu, que incorporava els mètodes de la psicologia i els aplicava als problemes socials. Emfatitzava el canvi de les comunitats i el treball amb les organitzacions socials a fi de transformar-les, de tal manera que els individus se'n beneficiessin, es desenvolupessin i es mantinguessin saludables. Els participants van definir el rol del psicòleg com el d'un "conceptualitzador participant", és a dir, com un participant compromès en les tasques i amb les persones de la comunitat on treballa.

La psicologia comunitària destaca la participació com una dimensió intrínsecament humana i social, el valor de la qual és la capacitat de desenvolupar i transformar tant la persona com l'entorn. La psicologia comunitària proposa un model alternatiu, un model de competència; se sosté en la idea que les mateixes persones que pertanyen a una comunitat són capaces de desenvolupar estratègies i accions per a resoldre els problemes socials que els incumbeixen.

El sentit del que és comunitari, les accions comunitàries i la mateixa conceptualització de comunitat estan subjectes a canvis continus fruit de les noves tecnologies, la comunicació, la globalització i els sistemes d'interrelació humana. El model comunitari o la comunitat, entesa com un sistema d'enteniment d'abast complex segons Bauman (2006), apareix com un repte social que contraresta el model individualista o paternalista d'intervenció. Com afirma Hobsbawm (1994, 1996), aquesta paraula no s'ha usat mai de manera més indiscri-

minada i buida que en els temps en què, justament, la comunitat es fa difícil de trobar en la vida real, i en la qual homes i dones busquen pertànyer a alguna cosa de manera certa, perquè no hi ha res de segur.

Entre els canvis esdevinguts durant els últims anys, com assenyalen Llena i Úcar (2007), es desenvolupen dues línies d'evolució social. En primer lloc, l'emergència de la globalització, que sembla que vol allunyar les comunitats de qualsevol possibilitat d'autodeterminació, sia respecte al protagonisme socioeconòmic del seu propi desenvolupament o al de la seva mateixa singularitat i riquesa cultural, amenaçada per una presumpta homogeneïtzació a escala planetària. I, en segon lloc, els processos d'individualització que, progressivament i inexorablement, han reconfigurat la morfologia de les societats actuals, sobretot de les anomenades del *primer món*. Això ha suscitat canvis en l'organització social, en les parelles, en la família i en el procés de socialització, la qual cosa ha anat produint una atomització social que ens ha portat a una societat marcadament individualista.

A manera d'introducció, heu de considerar que el concepte de *comunitat* conté molts significats i ben diversos; hi ha qui el planteja com un ideari social i utòpic, i hi ha qui, en canvi, busca consolidar-lo en les relacions socials adoptant models que en la seva època van ser definits com a tals. La *comunitat* és un concepte no exempt de grans discussions; tot i així, és una part substancial del desenvolupament d'allò que és humà, tant per la seva presència i els seus conflictes com per la seva absència en determinats contextos.

En definitiva, la psicologia comunitària com a disciplina es caracteritza per un enfocament que uneix les idees d'acció i comunitat, en la qual es prevenen situacions i actors socials diversos i les seves pròpies maneres subjectives d'interpretar un problema social, i tot l'entramat complex de significats de la realitat. La psicologia comunitària ha participat en el treball de diversos àmbits socials, com són la salut, l'educació, la política, l'organització social i, en general, qualsevol context que requereixi la gestió dels agents mateixos involucrats en un problema social. Per tant, la manera de concebre un tema, sigui quin sigui, és influïda fortament per l'entorn social i la particularitat d'aquest entorn.

2. Organització i estructura dels mòduls

2.1. Continguts rellevants

Els mòduls d'aquesta assignatura s'han dividit segons dues àrees temàtiques, interrelacionades, a fi de contribuir a l'aprenentatge sobre problemes socials i mètodes d'intervenció.

D'una banda, s'han agrupat les cinc perspectives més significatives i vigents en el desenvolupament de les ciències socials (**funcionalista, conflictivista-participativa, socioconstruccionista, situada i acció col·lectiva**), i s'han rescatat les qüestions més rellevants que incumbeixen a les diverses maneres

d'intervenció social. S'explica la idea de societat que té cadascuna, la manera de comprendre **els problemes socials** i les propostes per a donar solució a aquests problemes segons cada perspectiva. Com que hi ha molt material sobre això, hem decidit dividir-lo en dos mòduls didàctics: l'1 i el 4. D'aquesta manera, es fa una presentació sobre les perspectives, cosa que permet diferenciar-les, i després s'exposen les propostes d'intervenció que ofereix cadascuna d'aquestes perspectives.

D'una altra banda, l'altra àrea temàtica proposa lliurar eines conceptuals i pràctiques per a l'acció social des de les aportacions de la **psicologia comunitària**. Aquesta branca de la psicologia té una forta trajectòria en la intervenció; de fet, algunes vegades se n'ha qüestionat el caràcter massa experiencial i la necessitat d'abocar aquesta informació en un material teòric sòlid que en visualitzi el treball, i també les discussions que sorgeixen en aquesta especialitat. S'han escollit els preceptes característics d'aquesta disciplina a fi que en pugueu saber la rellevància i importància per a la intervenció. També hem treballat entorn d'un mòdul específic sobre salut, considerant el model biopsicosocial i les aportacions de la psicologia social, comunitària i de la salut pública, perquè ens sembla fonamental d'acostar-nos a un terreny que fins ara ha tingut un fort desenvolupament clínic. Si bé les aportacions que ha fet han estat molt significatius, la nostra aposta és la d'incloure una mirada sociocultural en la manera d'abordar la salut de les persones i de les comunitats en general.

L'últim mòdul, relacionat amb els problemes socials, inclou una reflexió sobre la societat de la informació i del coneixement, en la qual s'analitzen els canvis esdevinguts en els processos psicosocials. Aquest mòdul aporta informació sobre els agents socials nous i els sistemes d'intervenció i explica les tècniques i estratègies per a la transformació social.

A continuació, us descrivim breument el contingut de cada mòdul.

1) Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes socials

El mòdul 1, "Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes socials", explica els diversos enfocaments, agents socials i àmbits d'estudi sobre els problemes socials. Les perspectives que s'hi desenvolupen són les següents:

- **Funcionalista:** considera la societat un sistema organitzat, en la qual cada part compleix una funció per a la seva organització i el seu equilibri perquè és un sistema social unitari. Els problemes socials són concebuts com una disfunció i, d'aquesta manera, es justificaran les intervencions sobre determinats col·lectius perquè es puguin adaptar al funcionament global de la societat.

- **Conflictivista:** segueix els postulats de les teories marxistes, en què es comprèn que la societat està dividida en dos grans grups socials amb interessos contraposats i en conflicte. La ideologia compleix un rol normalitzador en la mesura que aconseguix que les persones en situació de més marginació vegin de manera "natural" la posició social en què es troben. Els problemes socials són estructurals i les desigualtats socials no remetent a aspectes individuals, sinó a un sistema estructurat en benefici d'uns quants a costa d'uns quants.
- **Socioconstruccionisme:** neix com a resposta als sistemes tradicionals i dominants de les ciències socials i la psicologia social en particular. Es planteja que el coneixement és producte d'una construcció sociocultural sostingut per diferents processos i relacions socials, i es dóna un lloc crucial al llenguatge en la manera de representar la realitat social. Els problemes socials s'entenen com a producte dels discursos i les pràctiques socials que mantenen un ordre hegemònic en la comprensió d'allò que s'afirma com a problema.
- **Perspectiva situada:** sorgeix a partir de la reflexió crítica entorn de les implicacions del concepte mateix d'*intervenció social* i les pràctiques que hi estan associades. Qüestiona i reformula els aspectes que són part del procés d'intervenció social, com els agents que hi intervenen, el coneixement vàlid que legitima les accions i les implicacions dels models dominants en la intervenció. Els problemes socials són el resultat d'una construcció de parcel·les de coneixement, segons els diversos agents que ocupen posicions determinades en la relació d'intervenció.
- **Acció col·lectiva:** és entesa com un exercici de presa de posicions dels mateixos involucrats en un problema o una temàtica d'interès; per tant, es discuteixen els eixos que porten a fer aquestes accions. L'inconformisme amb certs aspectes de la societat és el motor principal per a impulsar les accions destinades a la transformació social.

2) Psicologia comunitària i benestar social

En el mòdul 2, "Psicologia comunitària i benestar social", s'expliquen a l'estudiant l'origen i el desenvolupament que ha tingut la psicologia comunitària als Estats Units, Llatinoamèrica i Espanya, i també els valors que cada societat va atorgar a l'evolució de la disciplina i l'èmfasi que va caracteritzar cada enfocament. Es continua amb la presentació de l'enfocament comunitari i els conceptes més rellevants, com són els de *comunitat*, *benestar social* i *qualitat de vida* i *acció comunitària*. És interessant analitzar el sentit del comunitari i la repercussió de la comunitat en la qualitat de vida dels seus membres i de quina manera els seus membres influeixen en la comunitat i hi són influïts.

Al final del mòdul, s'aborden les xarxes socials i el suport social a fi d'analitzar-ho, conceptualment, i explorar l'efecte que té en el benestar de la persona, i en la comunitat en general, com a estratègia d'intervenció social.

3) Psicologia comunitària i de la salut

El mòdul 3, "Psicologia comunitària i de la salut", es dedica a explicar la concepció integral de salut (model biopsicosocial) per a abordar qualsevol acció que fomenti la intervenció en salut/malaltia. S'ofereix un recorregut conceptual sobre els aspectes fonamentals de la psicologia social de la salut, de la salut pública, la salut comunitària i psicologia comunitària de la salut. L'èmfasi el posa en la impossibilitat de no considerar les variants socials i culturals i en les persones mateixes a les quals està dedicada qualsevol intervenció, quan s'aborden estratègies que desenvolupen el benestar social.

En aquest mòdul s'aporten conceptes, experiències i tècniques que permeten al/la psicòleg/a actuar o proposar un treball en l'àmbit de la salut social. Es considera rellevant la participació dels actors socials i les xarxes informals i institucionals que hi ha al mateix territori. Per tant, també es dóna rellevància a l'heterogeneïtat que planteja fer alguna acció en tant que és definida pels agents socials, el context i la problemàtica que s'ha d'abordar. Es revisa el model de promoció en salut i educació sanitària, els conceptes de *qualitat de vida* i *suport social*, i la perspectiva de reducció de dany. En el segon apartat, es planteja la desigualtat social com a determinant en la desigualtat en salut i, al final, es comenten tres àrees temàtiques que són rellevants per a l'estudi i la intervenció, que són la necessitat d'incloure la perspectiva de gènere, la immigració com a fet social i els drets sexuals i reproductius.

4) Com s'ha d'actuar davant dels problemes socials des de les diverses perspectives

En el mòdul 4, "Com s'ha d'actuar davant dels problemes socials des de les diverses perspectives", es revisen les diverses propostes d'intervenció que es desprenen de les perspectives estudiades en el mòdul 1. Des del model funcionalista, s'abordaran els àmbits d'actuació dels programes d'intervenció social, com són els de la tercera edat, el sistema familiar, les deficiències, les discapacitats i la minusvalidesa, la immigració i l'àmbit laboral. També es mostrarà la vinculació amb els serveis socials com a organització per a pal·liar els problemes socials.

En la perspectiva conflictivista o participativa, es treballa sobre les fases d'intervenció social, que no segueixen un ordre lineal, sinó que més aviat funcionen com a guia d'acció política i ètica en l'acció comunitària. Es tracta de la familiarització, la detecció de necessitats, la sensibilització, i la prioritització, realització i devolució sistemàtica de la informació. A més, es discuteix el rol professional com a catalitzador social.

Amb relació a la perspectiva socioconstruccionista, s'aborda la noció de des-construcció i la importància que tenen els significats. S'apel·la a la producció de significats alternatius als dominants com a manera de transformació social. S'acaba aquest apartat revisant un estudi sobre delinqüència en el qual es reflexiona sobre la construcció social del concepte, els efectes que té i les alternatives possibles.

En la perspectiva situada es desenvolupa la noció d'articulació com a part de les accions concretes per a la transformació social. S'expliquen, amb diferents exemples, les implicacions d'utilitzar la perspectiva situada com a eina per a analitzar, d'una manera crítica, els processos que s'interposen en una intervenció social.

L'acció social, per la seva banda, remet a la idea que allò que és digne de canvi social es produeix des dels grups d'interès que s'erigeixen com a col·lectius d'acció per a denunciar certs fenòmens socials, actuar-hi, intervenir-hi i transformar-los. Des d'aquest posicionament, es mostren a l'alumnat exemples empresos per determinats agents socials amb relació al que s'ha considerat un problema social en les nostres societats, com són els moviments de resistència global i l'organització dels col·lectius usuaris de drogues.

5) Models d'intervenció social des de la perspectiva comunitària

En aquest mòdul s'aborden els principals models teoricopràctics que expliquen la intervenció comunitària i han fonamentat el desenvolupament de la disciplina. En primer lloc, s'inclou la perspectiva ecològica, que es caracteritza pel reconeixement de les influències ambientals tant físiques com socials en el comportament de les persones. Després, es tracta la investigació acció participativa (IRP), una de les principals bases metodològiques de la psicologia comunitària. Posa l'èmfasi en la doble acció d'intervenir i investigar en una realitat social, i en la d'incorporar necessàriament els membres de la comunitat en tot aquest procés. En tercer lloc, s'aborden els conceptes de *desenvolupament comunitari* i potenciació (*empowerment*), en tant que processos d'enfortiment de les bases comunitàries.

6) Problemes socials en la societat de la informació i del coneixement

En el mòdul "Problemes socials en la societat de la informació i del coneixement", s'analitzen els escenaris nous que han emergit en les societats actuals impulsats per l'expansió de les tecnologies de la informació i el coneixement (TIC) i l'aparició de problemàtiques noves. Es compartiran els desafiaments nous i els canvis esdevinguts pel desenvolupament de les TIC, i també l'aparició d'agents socials nous en els entorns virtuals. També es recalca la rellevància que té una mirada psicosocial dels canvis que caracteritzen les noves tecnologies, i l'anàlisi dels efectes i les conseqüències del desenvolupament d'aquestes tecnologies en les diverses esferes socials.

2.2. Eixos d'entrada per a la lectura del material

En aquest apartat, s'explicaran les diverses maneres en què es pot llegir el contingut d'aquest material. Aquesta assignatura es divideix en sis mòduls.

La introducció permet fer-nos una idea del que s'estudiarà al llarg de l'assignatura; es fa una primera aproximació teòrica i explicativa que permet contextualitzar la lectura posterior del material. El mòdul 1 aporta les qüestions fonamentals sobre les diverses perspectives que aborden els problemes socials. El mòdul 2 tracta específicament de la psicologia comunitària, és a dir, desenvolupa un enfocament particular en la intervenció social. Es continua amb el mòdul 3, en què es treballa sobre l'especialització –des de la psicologia social i comunitària– d'un tema o una àrea d'acció que és la salut. En el mòdul 4, es reprenen les perspectives vistes en el mòdul 1 i es revisen les diverses maneres d'operar davant d'un problema social. El mòdul 5, per la seva banda, desenvolupa amb més profunditat les accions i els models d'intervenció que són propis de la psicologia comunitària. L'últim mòdul aporta la introducció de les TIC en l'anàlisi dels problemes socials i les societats actuals.

D'aquesta manera, a mesura que llegiu els mòduls, podeu observar la relació que hi ha entre els uns i els altres i la rellevància de tractar de certs temes. A partir dels objectius de l'assignatura, es poden proposar dos eixos de lectura.

El primer és per mòduls, és a dir, començar pel primer i acabar per l'últim, ja que cada mòdul és un cos d'informació que es pot estudiar per si mateix i pot contribuir a l'aprenentatge de l'alumnat segons la temàtica que aborda. Els mòduls estan elaborats de manera que, per a comprendre'ls, es poden llegir amb independència l'un de l'altre, malgrat que estan interrelacionats.

El segon és per àrea temàtica, és a dir, començar pel mòdul 1, que aporta les qüestions més rellevants de les diverses perspectives amb relació als problemes socials, la qual cosa aporta una mirada general sobre l'assumpte, i després continuar pel mòdul 4, en què s'explica com s'ha d'actuar davant dels problemes socials considerant els punts de vista dels diversos enfocaments. Després, es continua pel mòdul de psicologia comunitària per a continuar pel mòdul 3, que tracta de salut, i el mòdul 5, en què es defineixen les estratègies d'intervenció característiques de la psicologia comunitària. Al final, s'atenen les TIC com a repte social en el context actual.

Aquestes dues alternatives no són excloents sinó complementàries, ja que tracten de conceptes i experiències d'intervenció que aporten algunes eines essencials per als qui es volen inclinar devers aquesta àrea de treball. Un repte fonamental és poder considerar l'aportació dels diversos mòduls de caràcter didàctic per al desenvolupament del futur professional.

Objectius

1. Explorar les diferents perspectives de les ciències socials (funcionalista, conflictivista participativa, socioconstructivista, situada i d'acció social) per a conèixer-ne la manera d'entendre la societat i la posició epistemològica davant dels problemes socials.
2. Oferir a l'alumne una aproximació sobre els problemes socials i les diverses maneres d'identificar, actuar i intervenir-hi des de les diverses perspectives.
3. Conèixer les principals eines de les diverses perspectives a l'hora d'abordar una intervenció social.
4. Comprendre els supòsits epistemològics i metodològics que configuren la base de la psicologia comunitària, considerant els efectes i les implicacions socials i polítiques que comporten les intervencions fetes.
5. Conèixer els conceptes clau que s'utilitzen en psicologia comunitària: *comunitat, benestar social, participació, intervenció, potenciació, suport social*, etc.
6. Conèixer les principals eines i tècniques que s'usen en la intervenció comunitària i l'aplicabilitat que tenen en l'àmbit professional.
7. Conèixer els principals marcs teòrics que treballen aspectes de la salut des de la psicologia social i comunitària i les implicacions pràctiques que possibiliten la intervenció en diferents camps d'interès social.
8. Explorar els conceptes de la teoria ecològica i de la teoria de sistemes i l'aplicació d'aquests processos d'intervenció social des de la perspectiva de la psicologia comunitària.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes socials

Marcel Balasch Domínguez i Marisela Montenegro Martínez

1. L'enfocament funcionalista: els problemes socials són producte de disfuncions
2. La perspectiva conflictivista: l'estructura social genera els problemes socials
3. Socioconstruccionisme: els problemes socials són producte de construccions col·lectives
4. Perspectiva situada: anàlisi crítica de la intervenció social
5. Acció col·lectiva i "problemes socials"

Mòdul didàctic 2

Psicologia comunitària i benestar social

Gonzalo Musitu Ochoa, Marisela Montenegro Martínez i Juan Ferrer Olaizola

1. Naixement de la psicologia comunitària, aportacions i àmbits d'intervenció
2. Comunitat i benestar social
3. Xarxes socials i suport social

Mòdul didàctic 3

Psicologia social i comunitària de la salut

Constanza Jacques Aviñó

1. La salut: marcs conceptuals i pràctics per a aplicar-la
2. Desigualtats en salut
3. Salut i altres temes socials

Mòdul didàctic 4

Com s'ha d'actuar davant dels problemes socials des de les diverses perspectives?

Marcel Balasch Domínguez i Marisela Montenegro Martínez

1. Programes d'intervenció dirigida. Àmbits d'actuació
2. La transformació social com a mitjà d'intervenció
3. Construcció i desconstrucció en la pràctica social
4. Posicions de subjecte i articulacions
5. L'acció col·lectiva com a moviment d'intervenció

Mòdul didàctic 5

Models d'intervenció social des de la psicologia comunitària

Juan Herrero Olaizola, Marisela Montenegro Martínez i Gonzalo Musitu Ochoa

1. La perspectiva ecològica

2. La investigació acció participativa
3. Desenvolupament comunitari i potenciació (*empowerment*)

Mòdul didàctic 6

Les problemàtiques socials en la societat de la informació i del coneixement: reptes nous per als agents socials

Aleix Causa Bofill i Israel Rodríguez Giralt

1. Transformacions socials i problemàtiques socials noves. Reptes per a la psicologia social
2. Lògiques per a una societat en transformació
3. L'aparició de problemes socials "nous"
4. La funció de les TIC com a agents socials
5. Reptes i reflexions per a l'estudi i l'acció davant de problemes socials contemporanis

Bibliografia

Bauman, Z. (2006). *Comunidad. En busca de seguridad en un mundo hostil*. Madrid: Siglo XXI.

Gergen, K. (1973). Social psychology as history. *Journal of personality and Social Psychology*, 26, 309-320.

Hobsbawm, E. (1994). The cult of identity politics. *New Left Review*, 217.

Hobsbawm, E. (1994). *The Age of Extremes. The short twentieth century, 1914-1991*. Londres: Michael Joseph.

Jimenez, B. (1987). *Psicología Social*. Madrid: UNED.

Marín, G. (1980). Hacia una Psicología Social Comunitaria. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 1 (12).

Martínez, M. (1998). Psicología Comunitaria e Intervención en Comunidades. A M. Krause i A. Jaramillo (Ed.), *Intervenciones Psicológico Comunitarias en Santiago de Chile*. Santiago de Chile: Pontificia Universidad Católica de Chile.

Oskamo, S. (1984). Applications in organizational settings. *Applied Social Psychology Annual* (5). Sage.

Sánchez Vidal, A. (2002). *Psicología Social aplicada*. Madrid: Pearson Educación.